

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 7

Збірник наукових праць

Київ - 2005

ВЗАЄМОДІЯ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ТА ЛЕКСИЧНИХ ПРЕПОЗИТИВНИХ ЗНАКІВ

Контексти переходу префіксованих слів у прийменникові словосполучення і навпаки розкривають механізм творення внутрішньомовних та міжмовних варіантів для потреб мовлення, перекладу та комп'ютеризації мови; дозволяють підтвердити статус частин мови, валентність дієслів; демонструють процес утворення та розпаду термінів.

Ключові слова: префікс, прийменник, словосполучення, варіант, контекст.

Контексты перехода префиксованных слов в предлогные словосочетания и наоборот раскрывают механизм образования внутренних и межъязыковых вариантов для потребностей речи, перевода а компьютеризации языка; позволяют подтвердить статус частей речи, валентность глаголов; демонстрируют процесс образования и распада терминов.

Ключевые слова: префикс, предлог, словосочетание, вариант, контекст.

The contexts of the prefixed words transition into the prepositional word-combinations and back reveal the mechanism of creating one language and interlanguages variants for communication, translation and language computerization; allows to approve the status of the parts of speech, verbs valency; shows the process of the terms creation and disintegration.

Key words: prefix, preposition, word combination, variant, context.

Навчання мовної діяльності та проблеми перекладу іноземних текстів вимагають пізнання системних зв'язків та відношень у мові оригіналу та перекладу. Переклад слів, речень, словосполучень вимагає вільного оперування різнорівневими варіантами мови для подолання проблем неспівпадіння висловлювань та їх частин за формальними ознаками - кількістю, позицією, частинами мови тощо. Пошук тотожностей та виведення семантичних моделей слів, словосполучень [1], речень вимагає вивчення лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів їх утворення, зокрема їх контекстів.

Однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики є внутрішньомовна та міжмовна варіативність прийменників та їх аналогів - префіксів та суфіксів [2, 45]. Вживання прийменників обіймає вільні, зв'язані лексеми, в тому числі прийменники, прислівники та постпозитиви. Вживання префіксів та суфіксів пов'язане з утворенням як простих, так і складних слів.

Словосполучення вивчалось Г.П.Ятелем, Р.Клоузом, І.Свартвиком, Р.Квірком, М.Хелідеєм.

Серед ґрунтовних досліджень та класифікацій префіксів та суфіксів треба відмітити роботи О.Д.Мешкова, К.В.Шотух, О.М.Бортничук [3], ін.

Сучасні дослідники приділяють багато уваги вивченню реляційної

семантики окремих прийменників, наприклад: Д.Пайар, В.Плунгян, Л.А.Глазачова.

Історичний процес розвитку англійської мови від синтетичних до аналітичних форм сприяв відділенню префіксів, перенесенню їх у праву дистрибуцію дієслів як окремі лексеми для потреб розширення означень, віднесення обставин у позицію факультативних членів речення, утворення аналітичних відмінків. Останнє явище висвітлювалося багатьма вченими. Наприклад, Л.А.Чиненова відмічає: „вважається, що руйнування відмінкової системи англійської мови призвело до заміни її системою прийменникових конструкцій, які переймають функції відмінкових афіксів і перетворюються на аналітичні показники відмінкових відношень" [4, 1].

Препозитивні знаки виступають у функції морфем чи окремих слів залежно від свого значення, сполучених з ними слів, позиції у реченні, ін.

Відомо, що префікси, як і прийменники, можуть позначати просторові, часові, соціальні, відмінкові відношення, ін. Прийменникові префікси можуть втрачати просторове значення та набувати інших - аспектних, міри тощо. Подібно до постпозитивів, префікси можуть позначати початок, закінчення, продовження дії. Префікси мають словотвірні функції утворення віддієслівних іменників, дієслів, прикметників, прислівників, ін.

Контексти переходу префіксованих слів у прийменникові словосполучення та навпаки виявляють особливості і закономірності процесів аналізу та синтезу англійської мови і являють собою важливий матеріал для визначення внутрішньомовних та міжмовних варіантів, розкривають механізм їх творення для потреб мовлення та перекладу.

Прийменникові словосполучення утворюються у контексті іменникових та дієслівних предикатів. Прийменник у іменниковому предикаті визначений значенням іменника, а у дієслівних - значенням класів дієслів.

Реляційна семантика ПСС у іменникових предикатах визначена найбільш загальними поняттєвими категоріями поверхні, вмісту, відносної точки у просторі, що дозволяє систематизувати варіанти словосполучень за цими відношеннями. Класи дієслів певної діяльності зумовлюють відмінкові відношення у ПСС.

ПСС є контекстом субстантивації дієслова. У прикладах: *They were inlisted – they were put on the list*. ПСС являє собою інтерпретацію префіксованого дієслова, універсальну модель-інваріант для багатьох варіантів типу: *put on the table, surface, nthe sick list, on the schedule*.

Перехід префіксованого слова у словосполучення може призводити до розпаду терміну: Пор.: *inlet* - тех. *отвір* та *let smth in* - *впускати щось*.

Утворення префіксованих слів на базі ПСС, інших словосполучень - процес, протилежний історичному процесу аналітизму англійської мови.

ПСС *come in(to)the home* має еквівалент *income* - *дохід* [5, 468]. ПСС позначає рух живого та неживого, а слово - неживу сутність. ПСС має прислівниковий варіант, який, вірогідно, виник у кличному реченні: *Come in!* і

як означення іменника: *smth that comes in*. Очевидно, що інтеграція нерідко трапляється у контексті кличних речень - команд, застережень, ін. з високою частотністю вживання та обмеженням висловлювання в часі.

Прислівникове ПСС інтегрує у префіксоване слово в іменниковій позиції. Його можна вважати перехідною стадією від вільного ПСС до префіксованого слова. Історично, процес міг іти навпаки - від слова через прислівникове СС до вільного ПСС.

Утворення префіксальних слів на базі ПСС простору, інших ПСС пов'язане з лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами. До лінгвістичних факторів відноситься утворення префіксальних дієслів, що позначають відношення до живої, неживої істоти. Наприклад, у ПСС простору *look over the Dnieper* дієслово *look* може бути пов'язане з іменником, що позначає живу істоту. Це відношення може бути перенесене на неживий об'єкт. Пор. *Smb looks over the Dnieper*. - *хтось дивиться /стежить через Дніпро/за Дніпром* та *Smth looks over the Dnieper*. - *щось стоїть над Дніпром, обернене до Дніпра*. Префіксоване слово *overlook*, можливо, пов'язане в першу чергу із перцепцією людини з позиції її егоцентризму. У зв'язку з суб'єктом це слово перекладається - *не додивитися, не помітити чогось, слідкувати за чимось*.

На відміну від сполучення дієслова-присудка з непрямым об'єктом, прямооб'єктна конструкція частіше вживається для позначення відношень неживих речей; наприклад: *smth overlooks the river*. Крім фактору економії мовлення, префіксоване слово має перевагу вживання як дієприкметник. Переклад передає реляційну семантику і дієслова і, до певної міри, прийменника - *з видом на Дніпро*. Наведений приклад типовий для ділового, рекламного стилю.

Дистрибутивні варіанти префіксованих слів можуть бути засобами відображення стилістичних, соціальних, етичних чи поетичних відтінків. Наприклад: *the grave overlooking the Dnieper* - *могила на горбі над Дніпром*, де протиріччя понять - простір живої та неживої людини, передані іменником та дієсловом, вносить етичне обмеження на переклад - опущення дієслова. Універсальним для обох мов є словосполучення без дієслова нейтральне за стилем.

Префіксовані слова можуть утворюватися у процесі компресії означення дієслова та переносу просторових відношень на людину, наприклад, *undersleep*. Префікс втрачає просторову семантику та набуває сем міри, результату процесу. Так само, можна пояснити утворення префіксованих дієслів *overdo*, *underdo*. Префіксовані дієслова, похідні від ПСС, утворюють продуктивні моделі, за якими можуть утворюватися дієслова, наприклад, розумової діяльності: *underestimate*, *overestimate*, *undergo*, *underlie*.

ПСС простору може інтегрувати у префіксований прислівник у позиції означає дієслова. Наприклад, ПСС *be, sit etc. on the side of smb, smth* означає співположення предметів, осіб у просторі.

Прислівник *aside*, можливо, виник у контексті кличного речення: *step*

aside! Український приклад - утворення прислівника *обережно* з двох російських слів - *о, бережно* у кличному реченні.

Віднесення таких префіксованих слів до прийменників чи прислівників залишається проблематичним, оскільки вони включаються, згідно словників, і до тої і до іншої категорії. Наприклад: *aside* - прислівник, *across* - прийменник, прислівник, *along* - прийменник, *alongside* - прислівник, *away*- прийменникова частка, *about, around* - прийменники, прислівники. Критерієм віднесення цих слів до категорії прийменника чи прислівника може бути їх сполучуваність з іменником у правій позиції, утворення ПСС. В інших випадках їх можна вважати прислівниками, наприклад, у кінцевій позиції у реченні після дієслова. Значить, їх можна розглядати як позиційні варіанти значення слова.

Результатом інтеграції можна вважати іменник *attention*, від ПСС *at tention*, дієслово *attract* від ПСС *at tract*.

У зв'язку з префіксованими словами можна розрізнити прийменник та частку *to*, які можуть бути словотвірними елементами з різними частинами мови. Наприклад, прислівник *together* може походити від частки *to* та дієслова *gather*, тобто від інфінітиву дієслова. Прислівник *tonight* утворений від прийменникового словосполучення з іменниковим ядром *toward night*, де прийменник позначає часове відношення.

У зв'язку з цим з'ясується контекст утворення інфінітиву. Пор.: *to his taste, to taste smth*. Опущення займенника - означення іменника робить словосполучення двозначним: *до смаку* (ПСС) та - *яке треба, можна покуштувати* (інфінітив).

Вживання прийменника як префікса, або окремого слова залежить від синтаксичних чинників, зумовлене усім висловлюванням. Наприклад, іменникові позиції у реченні вимагають згортання дієслівної інформації, трансформації дієслова у словосполучення або віддієслівний іменник. Префіксовані іменники згортають відому інформацію дієслівних словосполучень, речень, наприклад: *rising up of people – uprising*. Приклад згортання речення у префіксоване слово: *What comes out of it is unknown. - The outcome is unknown*.

Префіксовані дієслова функціують як ліве означення іменника, скорочуючі словосполучення, утворюючи прямооб'єктні конструкції, наприклад: *inspire smb, include smth, oversleep smth, offshade smh, understand smb/smth*.

Префіксовані дієслова можуть згортати рематичну інформацію прийменника, наприклад: *They overtook the plant*. від *They took over the plant*.

Префіксовані дієслова з негативним префіксом можуть згортати довгі фрази – означення іменників. Пор.: *to take the veil off the monument - to unveil the monument*.

Префіксовані дієслова можуть утворюватися від іменників в дієслівних позиціях: *endanger smb, enamour smb*.

Префіксовані дієслова можуть утворюватися від прикметників - означень іменників: *enlarge smth, endure smb*.

Постпозитив інтегрував з англійським Participle в дієприкметник *ongoing* із збереженням значень компонентів. Причиною була позиційна зміна прийменника. Вихідною є позиція у складі дієслівного присудка у часі Continuous, наприклад: *the process is going on*. Морфологічна інтеграція має місце при вживанні сполучення у функції означення іменника: *It is an ongoing process*.

У словосполученнях з непрямим додатком префіксоване дієслово може утворювати варіанти тотожностей значення кореня та (чи) префікса та прийменника, наприклад: *depend on, engaged in, introduce in, inlist in*. При цьому прийменник семантично пов'язаний з префіксом а не з іменником.

Обставина простору семантично та синтаксично пов'язана з префіксованим дієсловом, виявляючи повтор просторової семи у префіксі та прийменнику - визначення напрямку руху, дії, призначення речі, вказані у корені. Пор. узгодження у об'єктному ПСС: *develop from smth - develop in the country*.

Висновки: Порівняльне вивчення префіксів та прийменників допомагає зробити висновки про закономірності та особливості одно-, різнорівневого варіювання лінгвістичних знаків. Утворення префіксованих слів на базі ПСС, інших словосполучень - процес, протилежний історичному процесу аналітизму англійської мови, пов'язаний з лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами: граматичною конструкцією речення, категорійною та лексичною семантикою, метою висловлювання, умовами реальної ситуації. Контексти переходу префіксованих слів у ПСС і навпаки розкривають механізм творення внутрішньомовних та міжмовних одно- та різнорівневих варіантів для потреб мовлення, перекладу, комп'ютеризації мови.

Дистрибутивний, компаративний, стилістичний аналізи різнорівневих варіантів ПСС та префіксованих слів дозволяє підтвердити статус частин мови, валентність дієслів, процес утворення та розпаду термінів, ін. Такий порівняльний аналіз можна вважати засобом когнітології.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Ткаченко Н.Д. Семантичні моделі прийменникових словосполучень // Наукові праці НУХТ. - К.: НУХТ. - 2004.
2. Фишпенко М.В. Проблемы описания предлогов в современных лингвистических теориях // Исследования по семантике предлогов. - М.: Рус. Словари. - 2000.
3. Бортничук Е.Н. и др. Словообразование в современном английском языке. - К.: "Вища школа". - 1988.
4. Чиненова Л.Л. Предложное управление в современном английском языке: автореф. дис. ...канд..филол..наук. - М, 1973.
5. The Oxford Dictionary of English Ethymology / Oxford: at the Clarendon Press,1985.